

les 1 **Nederland**

**Nederland** is een koninkrijk. De **hoofdstad** van Nederland is Amsterdam. De regering zetelt in Den Haag. Het land is verdeeld in twaalf **provincies**, met elk een eigen **provinciehoofdstad**. Nederland is niet zo groot, maar er wonen wel veel mensen.

les 2 **Hoog en laag**

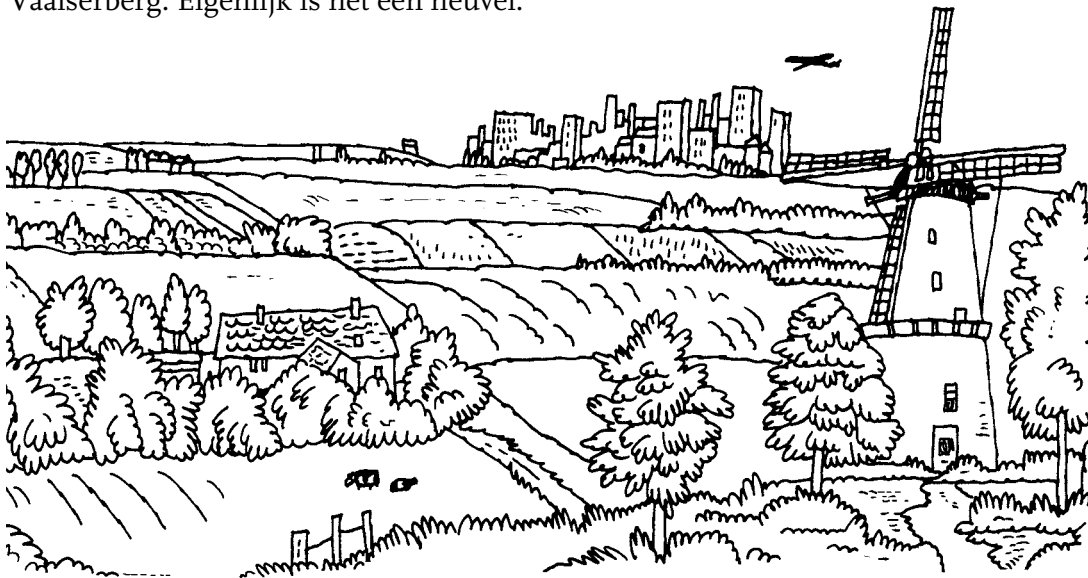
Een groot deel van Nederland ligt onder **zeeniveau**, het land ligt lager dan de zee. Zonder **dijken** zou een groot deel van het land onder water staan. Om Nederland tegen overstromingen te beschermen zijn de **Deltawerken** gebouwd. Dat zijn een heleboel dijken en dammen, die het zeewater tegenhouden.

Het NAP (Normaal Amsterdams Peil) is de gemiddelde stand van het water in Amsterdam. De hoogte van het land en water in Nederland wordt uitgedrukt in meters boven of onder NAP. Een **peilschaal** is een lat waar je de waterstand op kunt aflezen.

In Nederland stromen veel **rivieren**. De belangrijkste rivieren zijn de Rijn en de Maas. Die komen in de Noordzee uit. De plaats waar de rivier in zee stroomt heet de **monding**.

Rivieren stromen van hoog naar laag. In lage gebieden stromen rivieren steeds langzamer. Ze laten zand en klei achter. Ook vertakt de rivier zich dan. Het lage gebied met de zijrivieren noem je de **delta** van de rivier.

Echte **bergen** hebben we in Nederland niet. Het hoogste punt van Nederland is De Vaalserberg. Eigenlijk is het een heuvel.

les 3 **Kijk wijzer!**

Met de **Kijkwijzer** kun je waarnemen, verklaren, waarderen en herkennen.

**Waarnemen** betekent goed kijken. Als je iets **verklaart**, bedenk je waarom het zo is als het is. Bij **waarderen** vraag je je af of je iets goed vindt of slecht (of lelijk of mooi) en waarom je dat vindt. En als je iets **herkent**, dan heb je ergens anders zoiets al eens eerder gezien. Je bedenkt dan wat de verschillen en overeenkomsten zijn.

les **4** **Nederland grondig bekeken**

Nederland is niet zo groot, maar toch ziet het er niet overal hetzelfde uit. Er zijn verschillende **landschappen**. De **grondsoort** van elk landschap is anders. Op elke grondsoort kunnen andere planten groeien. In een brede strook langs de kust vind je een **zeekleilandschap**, maar je hebt er ook een **duinlandschap**. Het binnenland bestaat voor het grootste deel uit **zandlandschap**. In Zuid-Limburg heb je een **heuvellandschap**. Langs de grote rivieren vind je het **rivierenlandschap**. Het **veenlandschap** vind je in Noord- en Zuid-Holland, maar ook in de drie noordelijke provincies.

Maar er is ook nog natuur, zoals bossen, hei en duinen. Vroeger vond men de natuur niet zo belangrijk. De mensen noemden de ongebruikte stukken land **woeste gronden**. Ze maakten er het liefst akkers en weilanden van. Nu maken we van sommige stukken land weer **nieuwe natuur**.

les **5** **Ruilen voor even**

In Nederland wonen veel mensen, maar niet overal evenveel.

In **steden** wonen meer mensen dan in **dorpen**.

Het gebied buiten de steden noemen we het

**platteland**. In het westen van Nederland liggen een heleboel grote steden bij elkaar. Dat gebied noem je **de Randstad**. De Randstad is **dichtbevolkt**.

Maar dicht bij de Randstad ligt een **dunbevolkt** gebied: het **Groene Hart**.

Daar zijn veel akkers, weilanden en meren en weinig huizen.



## les 1

**Noord-Nederland**

Noord-Nederland bestaat uit de provincies Groningen, Friesland en Drenthe. In het noorden zit een grote hoeveelheid aardgas in de bodem. Groningen bestaat voor een groot deel uit akkers, Friesland uit weiden. Drenthe heeft een zandlandschap. Drenthe is beroemd door de hunebedden. Friesland is beroemd vanwege de watersportmogelijkheden en de Elfstedentocht, een schaatstocht van 200 km. Friesland heeft een eigen taal: het Fries.

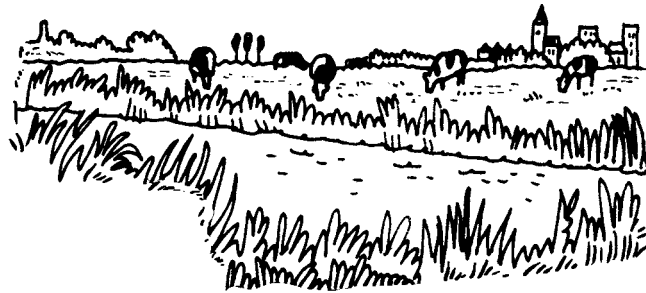


## les 2

**Het zeekleilandschap**

Een groot deel van Groningen en Friesland bestaat uit **zeekleilandschap**. Op plaatsen waar het zeewater erg rustig en ondiep is, zinken kleideeltjes naar de bodem. Dat noem je **aanslibben**. Op den duur is er zoveel klei aangeslibd, dat het land droogvalt. Zo ontstond nieuw land. Als het land groot genoeg was, zette men er een dijk omheen. Dat heet **indijken**. Vroeger zorgde men dat de aanslibbing sneller ging. Men zette schermen van takken in de Waddenzee. Dat heet **landaanwinning**.

Het droogvallende deel van de Waddenzee heet het **wad**. Bij **eb** valt het wad droog. Bij **vloed** komt het wad weer onder water te staan. De stukken wad die zo aangeslibd zijn dat ze bij vloed niet meer overstroomd heten **kwelders**. In Zeeland zijn ook kwelders, maar daar noemt men kwelders **schorren**.



## les 3

**Brune bonen**

In Nederland zijn twee officiële talen: het Nederlands en het Fries. Bijna iedereen spreekt Nederlands. Dat is handig, want zo kan iedereen elkaar verstaan. Toch kun je vaak wel horen uit welk deel van Nederland iemand komt. Als je wel de gewone Nederlandse woorden gebruikt, maar je toch kunt horen waar je vandaan komt, dan heb je een **accent**. Als je soms andere woorden gebruikt dan de officiële Nederlandse taal, dan spreek je een **dialect**.

Maar niet alleen de dialecten zijn per streek verschillend. Ook sommige feesten worden niet in heel Nederland gevierd. Bijvoorbeeld carnaval of Sint-Maarten. Sommige streken hebben ook hun eigen lekkernijen, bijvoorbeeld Limburgse vlaai of Groninger koek.

les 4 **Naar het water!**

De Friese meren trekken veel mensen. Ze gaan bijvoorbeeld zwemmen, zeilen of fietsen. Als ze één dag blijven, noem je die mensen **recreanten**. Blijven ze langer, dan zijn het **toeristen**.

Voor al die recreanten en toeristen zijn **voorzieningen** nodig: er moet een **jachthaven** zijn, huurboten, parkeerplaatsen, maar ook restaurants, hotels en campings. Die laatste drie dingen zijn onderdeel van de **horeca**. Horeca is een afkorting die staat voor **hotels, restaurants en cafés**.

les 5 **Fabrieken van boeren**

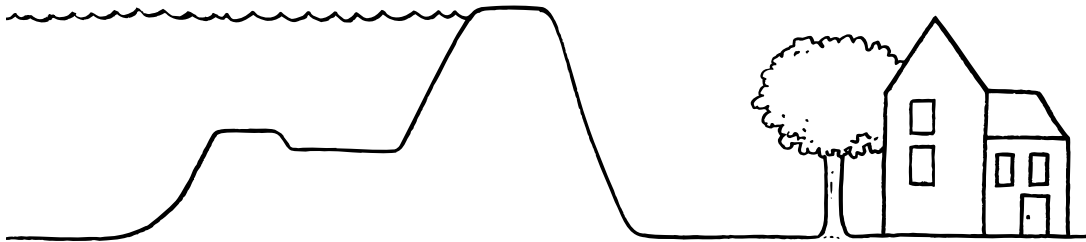
Veel aardappelen komen uit Noord-Nederland. Aardappelen groeien namelijk goed op zeelei. Het oogsten van aardappelen, noem je **rooien**.

Je kunt aardappelen gewoon eten als aardappelen, maar het kan ook een **grondstof** zijn voor andere **producten**. Aardappelen zijn bijvoorbeeld de grondstof voor friet, maar ook voor frietbakjes. Van aardappelen wordt aardappelzetmeel **geproduceerd**. Aardappelzetmeel is een halfproduct. Daar kun je weer verschillende **eindproducten** mee maken: het plastic van de frietbakjes, lijm of bindmiddel voor soep bijvoorbeeld. Het bijzondere aan plastic uit aardappelmeel is dat het verteerbaar is. Een boer noem je ook wel een agrariër. De industrie die grondstoffen uit de akkerbouw of veeteelt verwerken, noem je **agro-industrie**.

## les 1

**Oost-Nederland**

In dit blok behandelen we de provincies Gelderland, Flevoland en Overijssel. Gelderland is de grootste provincie van ons land. Gelderland kun je opsplitsen in een aantal belangrijke streken: het rivierenland van de Betuwe, de Achterhoek en de bosrijke Veluwe. Twente is een bekende streek in de provincie Overijssel. Door Gelderland en Overijssel stroomt de IJssel. Langs deze rivier liggen oude handelsplaatsen. De provincie Flevoland is nog erg jong. Het bestaat uit polders die vorige eeuw zijn drooggemaakt. Het land is helemaal nieuw ingericht. Dat zie je aan de strakke lijnen in het landschap.



## les 2

**Het rivierenlandschap**

In Nederland stromen veel rivieren. In Gelderland splitsen de Rijn en Maas zich in de Neder-Rijn, de Waal en de IJssel. Door al die rivieren is een rivierenlandschap ontstaan met veel klei in de grond.

Het gevaar van rivieren is dat ze kunnen overstromen. Om dat te voorkomen, zijn er dijken gebouwd. Langs sommige rivieren zijn **uiterwaarden** aangelegd. Dat zijn stroken land die mogen overstromen. Dan zijn er meerdere dijken: de lage dijk die het dichtst bij de rivier staat, heet de **zomerdijk**. In de zomer komt het water bijna nooit over deze dijk heen. Verder van de rivier af staat een hogere dijk. Dat is de **winterdijk**. Die zorgt ervoor dat het water in de winter niet verder kan stromen. Achter de winterdijk staan namelijk huizen. De uiterwaarden overstromen in de winter. Als het water weer wegtrekt, blijven er kleideeltjes achter. De grond van de uiterwaard is heel vruchtbaar en wordt vaak als wei voor koeien gebruikt. Maar ook wordt de grond soms afgegraven. Van de klei worden bakstenen gemaakt in **steenfabrieken**. Achter de winterdijk groeien veel fruitbomen. Die kunnen goed groeien op de vruchtbare rivierklei. De Betuwe is dan ook bekend om de **fruitteelt**.

## les 3

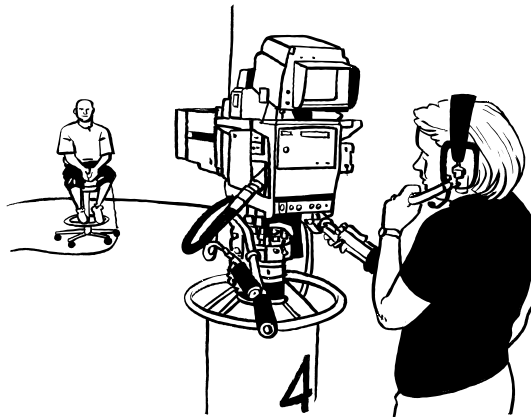
**Goederen op weg**

In Nederland staan veel winkels, waar je van alles kunt kopen. Veel van die producten worden in fabrieken gemaakt. Veel producten gaan van de fabriek per boot, trein of vrachtwagen eerst naar een **distributiecentrum**. Dat is een groot magazijn, waar alle producten van een winkelketen bij elkaar liggen. Het distributiecentrum ligt op een handige plaats: dicht bij een snelweg of spoorweg. **Distributie** betekent verdeling. Alle producten worden verdeeld over winkels in het land. Dat kan op verschillende manieren: over de weg in vrachtwagens, over het water met schepen of over het spoor in treinen. Het vervoer van producten (goederen) wordt **goederentransport** genoemd.



les **4** De ondernemende universiteit

Na de basisschool en de middelbare school wil je misschien wel naar de **universiteit**. Dat is een school voor mensen die onderzoek willen doen. Een van de universiteiten in Nederland staat in Enschede. Het is de Universiteit Twente. Daar wordt vooral onderzoek gedaan naar techniek. Ze vinden dingen uit die handig kunnen zijn voor bedrijven die nieuwe technische producten maken. Die bedrijven noem je **hightech-bedrijven** en die horen bij de **hightech-industrie** (high = hoog, tech = techniek). Sommige van die bedrijven staan ook in Twente. Zo kunnen ze namelijk makkelijk samenwerken met de mensen op de universiteit. Voorbeelden van hightech producten zijn computers, chips, radars.

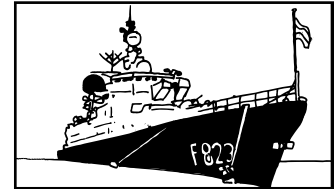
les **5** Nieuw land

Flevoland is de jongste provincie van Nederland. Waar nu Flevoland ligt, lag vroeger de Zuiderzee. Ongeveer honderd jaar geleden, werd de **Afsluitdijk** gebouwd. Nu was de Zuiderzee geen zee meer, maar een meer: het IJsselmeer. Daarna zijn stukken van dat meer drooggemaakt. Dat deden ze door **dijken** te bouwen en het water met **gemalen** leeg te pompen. Zo ontstonden **polders**. Dat nieuwe land kon voor verschillende dingen gebruikt worden. Sommige mensen wilden er huizen bouwen, boeren vonden het fijn als ze het als landbouwgrond konden gebruiken, anderen wilden er een groot vliegveld maken en weer anderen wilden er een groot natuurgebied van maken. Natuur die mensen zelf gemaakt hebben, heet **nieuwe natuur**.

## les 1

**West-Nederland**

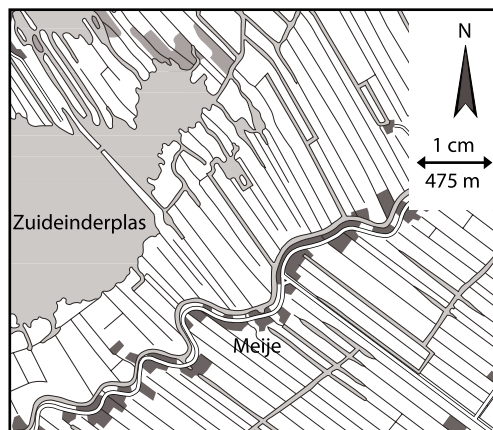
Dit blok gaat over de provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland. Het zijn de dichtstbevolkte provincies van Nederland. In deze provincies ligt de Randstad. Je vindt in West-Nederland belangrijke centra: Amsterdam is de hoofdstad, Rotterdam heeft de grootste haven, Schiphol het grootste vliegveld. Rondom Hilversum vind je veel radio- en televisiestudio's. Utrecht is een belangrijk verkeersknooppunt. Den Helder is de marinehaven. Ook al is West-Nederland dichtbevolkt, je vindt er veel weiden. De koeien die daarop grazen zorgen voor de productie van kaas. De kaas is wereldberoemd, net als de bloembollenvelden achter de duinen. Het Westland tussen Rotterdam en Den Haag is een groot tuinbouwgebied met kassen.



## les 2

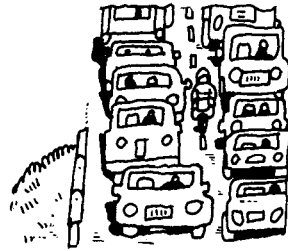
**Het veenlandschap**

In een groot deel van Nederland vind je een **veenlandschap**. Veen is geen grondsoort zoals zand of klei. **Veen** bestaat uit dode planten die in **moerassen** en ondiep water hebben gegroeid. Die planten zakken naar de bodem. Onder water, zonder zuurstof rotten ze niet. Zo ontstaat een dikke laag met plantenresten. Veel veen is lang geleden ontstaan, toen meer dan de helft van Nederland uit moeras bestond. In moerassen konden mensen niet wonen. Ze groeven slootjes om het water weg te laten lopen. En ze maakten dijken om zich tegen overstromingen te beschermen. Zo ontstonden **veenpolders**. Het veen in de polders werd steeds droger. Daardoor zakte de bodem. Dit heet **inklinken**. Vroeger maakten mensen brandstof van veen. Gedroogd veen heet **turf**. Ze schepten het veen uit de bodem en droogden het. Waar het veen weggehaald werd, ontstonden gaten, waar water in stroomde. Zo ontstonden plassen en meren. In hogere delen van Nederland, stroomde er geen water in de gaten als het veen werd weggehaald. Dit noem je **hoogveen**. Hier worden vaak rogge en aardappelen verbouwd. Op de droge stukken laagveen worden nu vaak koeien gehouden. De weides worden ook als **hoiland** gebruikt.



les **3** **Druk, druk, druk**

In het westen van Nederland wonen veel mensen en er zijn veel bedrijven. Niet iedereen woont dicht bij zijn werk. Daarom staan er vaak **files**. De drukste tijden op de weg noem je het **spitsuur**. 's Ochtends is er een **ochtendspits** en 's avonds een **avondspits**. Wachten kost geld: mensen komen te laat op hun werk en vrachtwagenchauffeurs kunnen hun goederen niet op tijd afleveren. Maar het is niet makkelijk om het fileprobleem op te lossen.

les **4** **Rotterdam Rijnmond**

De grootste **haven** van Nederland ligt in Rotterdam. Een deel van de haven is in zee gebouwd: de Maasvlakte en Europoort. Grote schepen kunnen makkelijk in de haven komen. Ze vervoeren veel goederen. Sommige goederen worden los in een schip vervoerd. **Olietankers** zitten bijvoorbeeld helemaal vol met olie. Andere goederen worden in enorme ijzeren kisten vervoerd. Dat zijn **containers**. In Rotterdam worden de containers uit het schip gehaald en op een vrachtwagen, trein of **binnenvaartschip** gezet om verder vervoerd te worden. Het overladen van de producten noem je **overslag**.

Het gebied waar de goederen naar vervoerd worden, noem je het **achterland** van de haven.

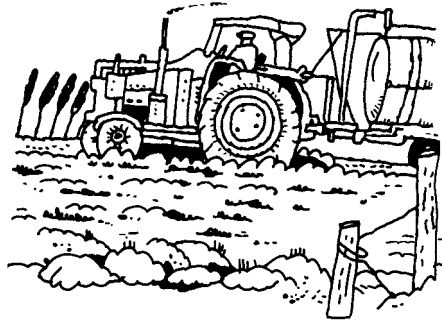
les **5** **Kleurrijk Lombok**

Lombok is een wijk in Utrecht. Het is een voorbeeld van een wijk waar mensen uit veel verschillende landen en met verschillende culturen bij elkaar wonen. Zo'n wijk noemen we **multicultureel**. In zo'n wijk vind je gebouwen en voorzieningen voor allerlei culturen: kerken, naast moskeeën en naast de supermarkt een islamitische slagerij. Als mensen hun land verlaten emigreren ze. Zij zijn **emigranten**. Het land waar ze terechtkomen noemt hen **immigranten**: ze komen in hun land wonen. Iemand die emigreert, immigrereert dus ook altijd. In Lombok wonen veel Marokkaanse en Turkse mensen. Die zijn in de vorige eeuw vaak als gastarbeider naar Nederland gekomen. Ze zochten hier werk en bleven uiteindelijk in Nederland wonen.



les 1 **Zuid-Nederland**

Dit blok gaat over de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. In Noord-Brabant en Limburg spreken de mensen met een zachte g. In Noord-Brabant vind je veel pretparken. In de carnavalstijd zijn er veel optochten. Op de zandgronden van Noord-Brabant worden veel varkens gehouden. In Zuid-Limburg is een groot heuvelgebied. Zeeland vecht al eeuwen tegen de gevaren van het zeewater, dat staat zelfs in het wapen van Zeeland. Er zijn grote dammen en dijken aangelegd.

les 2 **Het zandlandschap**

Het grootste deel van Zuid-Nederland heeft een **zandlandschap**. Omdat zandgrond niet zo vruchtbaar is, wordt de grond vaak voor veeteelt gebruikt. Veel vee staat niet in de wei, maar in de stal.

Lang geleden had Nederland een kouder **klimaat** dan nu. Die periode heette de **ijstijd**. De Noordzee was helemaal droog. De wind blies veel zand van de zee naar het land. Zo zijn de zandlandschappen ontstaan.

Ook later werd zand door de wind verplaatst. Op hogere stukken grond groeide vroeger **heide**. Als de heiplanten weg waren, kwam het zand los te liggen en werd het door de wind meegenomen. Zo ontstonden **zandverstuivingen**.

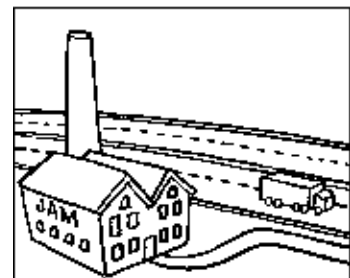
Vroeger waren de weilanden en akkers kleiner dan nu. En de sloten waren minder recht. Toen er grotere landbouwmachines kwamen, was dat niet handig. Daarom maakte men de sloten recht en verdeelde het land opnieuw, in grotere, rechte stukken. Dit heet **ruilverkaveling**.

les 3 **Waar komt rookworst vandaan?**

In Noord-Brabant leven meer varkens dan mensen. De meeste varkens leven in stallen, dicht op elkaar. Dat heet **intensieve veehouderij**.

Er zijn ook boeren die hun dieren buiten laten lopen. Ze krijgen meer ruimte. Dit heet **duurzame veehouderij**. De dieren die buiten mogen lopen noem je **scharreldieren**.

Van varkensvlees kun je worst maken. Fabrieken die voedsel maken worden samen de **voedingsindustrie** genoemd. De fabrieken staan vaak in de buurt van de plaats waar de grondstoffen vandaan komen. Maar het is ook handig als er wegen of spoorwegen in de buurt zijn om de producten te vervoeren. Ook willen fabrieken vaak dichtbij een stad staan, omdat daar veel mensen wonen die hun producten kunnen kopen. Het gebied waar producten van een fabriek verkocht worden, heet de **afzetmarkt** van die fabriek.



les **4** **Botsingen bij de Westerschelde**

De Westerschelde is een **zeearm**. Het water van de rivier de Schelde stroomt van de Westerschelde naar zee. De Westerschelde wordt op veel manieren gebruikt. Er varen **containerschepen** door, van de Noordzee naar België. Ook liggen er veel fabrieken. Maar er liggen ook **natuurgebieden**, en er wordt vis gevangen.

**Rijkswaterstaat** vindt het vooral belangrijk dat het land achter de Westerschelde bij hoog water en storm niet kan overstromen. Al die verschillende belangen botsen wel eens met elkaar. Daarom is het soms moeilijk om goede afspraken te maken over de Westerschelde.

les **5** **Buren over de grens**

Tussen landen liggen **grenzen**. Veel plaatsen die dicht bij de grens liggen, werken samen met een stad aan de andere kant van de grens. In Kerkrade gebeurt dat bijvoorbeeld. Soms is dat lastig, omdat er in het ene land andere regels en wetten zijn dan in het andere land. Maar de **cultuur** van de plaatsen lijkt vaak veel op elkaar. Het dialect is in Kerkrade bijvoorbeeld bijna hetzelfde als aan de andere kant van de grens. De **Europese Unie (EU)** wil graag dat landen meer met elkaar samenwerken. Ze zorgen dat wetten en regels van de verschillende Europese landen meer op elkaar gaan lijken. Als landen goed met elkaar samenwerken, zal er ook niet zo snel oorlog komen tussen die landen.

